

ÚJ KÖNYV AZ EURÓPAI UNIÓRÓL

Az év végéhez közeledve Ritter Tibor, a Köz-Gazdaság szerkesztőbizottságának tagja, a folyóirat egyik alapítója szokásához híven újévi jó kívánságait küldte Berend T. Iván professzornak. Nem maradhatott el a kérdés: hogyan telt a tudós elmúlt éve? Berend T. Iván válaszolt: könyvet írt a Európai Unióról, amely 2016 nyarán jelenik meg Londonban a Routledge kiadónál és vélhetően érdeklődésre tart majd számot Újabb e-mail után a szerző elküldte a könyv tartalomjegyzékét és előszavát. Arra kérésre, hogy a Köz-Gazdaság olvasói is megismerhessék ezt, a válasz kedvező volt. Köszönjük a lehetőséget.

IVAN T. BEREND: THE HISTORY OF EUROPEAN INTEGRATION. A NEW PERSPECTIVE

To the memory of Eric Hobsbawm, my most inspiring late friend

TABLE OF CONTENTS

Acknowledgments

Introduction

CHAPTER 1. MADE IN USA? THE ORIGINS OF THE EUROPEAN INTEGRATION FROM THE 1940s

The German question: postwar ideas about security and peace

The Cold War and new American policy toward Germany

Cold War hysteria and the containment policy

The Marshall Plan and the first steps toward European integration

Dangerous conflicts from 1948

The question of British leadership of integration

US efforts to gain French leadership for integration

American initiative to establish a joint West European army

France complies 'at gun point'

Notes

CHAPTER 2. BEGINNING OF THE EUROPEAN INTEGRATION AND ENLARGEMENT

Who helped the American project?

Beginning of the Realization of the American integration plan: the European

Coal and Steel Community

Germany, Italy and the Benelux countries are joining

Further step to realize the American initiative: the European Economic

Community

American policy toward enlargement of the European Community

Notes

CHAPTER 3. CHANGE OF GUARD IN THE 1970S: EUROPEAN CORPORATIONS STEP INTO AMERICA'S ROLE

Changing relations between America and Europe
Recognition of interdependence – instead of Pax Americana
Radical change in American policy towards Europe in the 1970s
Rising conflicts between the United States and the European Community
Major gaps in European integration – US' multinationals invading Europe
Big European corporations mobilized

CHAPTER 4. MADE BY CORPORATE EUROPE? THE 'SECOND COMING' OF THE EUROPEAN INTEGRATION, 1980s-2000s

Slowing down of integration between 1965 and 1985
New international economic environment: end of prosperity and oil crises
Collapse of colonialism and uncertain Third World market
The new technological revolution and structural crisis
Globalization and globalized neo-liberalism: the USA and Japan ahead, Europe lagging behind
Globalization without global governance and the national dead-end roads
New players enter the stage: big corporations
The coordinated work of the Commission, corporations and the nation-states
Notes

CHAPTER 5. CREATING AN EUROPEANIZED ECONOMY WITH CORPORATE ASSISTANCE: THE SINGLE MARKET AND COMMON CURRENCY

Introduction of the Single Market
Corporate assistance to create a single market
From national towards "European Companies"
Under the banner of neo-liberalism
Europeanization of research and development
Assisting infrastructural renewal
Schengen agreement: eliminating borders
Introduction of the common currency
Serving corporate Europe by endless enlargement
Notes

CHAPTER 6. TOWARDS A EUROPEANIZED ECONOMIC STRUCTURE OF EUROPE

Europeanizing banking system
Europeanizing corporate manufacturing empires
Europeanization of services
Notes

EPILOGUE: QUO VADIS EUROPEAN UNION?

Notes

INTRODUCTION

This is not a textbook-like comprehensive history of the European Union, but offering a new perspective. The main goal of this work is to fill certain gaps in the history of the European integration by discussing two less covered or totally neglected factors of this process, the role of the United States and the big European corporations. Who built the European Union? In recent decades, scholars from history, economics, and most of all political science have created a rich literature on the topic of the European integration process. Still, they have not reached any consensus on the question of “who?” Some have pointed to the strongly federal-Europe-oriented elite, politicians who drew the lesson from Europe’s penchant for ‘civil war’ – 200 of the last 400 years of European history have been marred by major wars, including the most devastating First and Second World Wars – that Europe needed to block the road of repetition. Others have called attention to the nation-states that, unable to respond to the difficult postwar economic and political challenges alone, had to turn to cooperation to rebuild and consolidate. Their cooperative attempts died out in the later 1960s, but resumed in the 1970s in the face of cut-throat globalization competition. Still others have concentrated their focus to the role of institutions that were created after the war and then had a spin-off effect. In this narrative, unintended consequences of certain arrangements and institutional innovations generated an automatism towards further integration.ⁱ And finally, some scholars, beginning with the “father” of European integration, Jean Monnet, have explained the integration process as a series of responses to various crises and have maintained that “Europe was built through crises.”ⁱⁱ

Far from denying roles to these players and factors, this work definitely recognizes their important contribution to the integration process as well as the importance and achievements of the rich literature that discussed their role. Even as it complicates the drama this book is placing *two more decisively important players* in the spotlight. In the extant literature, these two, the United States of America (US) and the European multinational corporations, have appeared in the best case only as “supporting actors.” In most cases, they have been assigned cameo roles, when they have appeared at all.

In the first part of this book *I am going to focus to the central role of the United States* in building Europe after June 1945. Having emerged from the war in a position to dictate the basic outlines of the peace settlement (hence the term *Pax Americana*), the US went on to become the leader of the West in the ensuing Cold War decades. The US was also the most powerful and influential among the initiators of the original European Community institutions in the 1950s and 1960s and pushed ahead EC enlargement as much as possible. American postwar policy was colored by Cold War hysteria, by the fear of Soviet intrusion into Western Europe. Thus when Stalin started Sovietizing Central and Eastern Europe between 1945 and 1948, the Truman administration, to counterbalance this Soviet advance, started working on the foundation of a federal Western Europe, or as Winston Churchill suggested in 1946, a United States of Europe. As part of this policy, or better to say, in the center of the American policy was the plan to assist, despite strong French opposition, a fast reconstruction and rearmament of Germany. America offered

economic and military aid, including the Marshall Plan with mandatory prerequisite of cooperation of the recipient countries, with a clearly expressed goal to unify Western Europe, including Germany.

Given French wariness of any plan to restore power and might to Germany, the immediate postwar half-decade unfolded as an American - French political chess game, replete with black-mailing, arm-twisting, and compromise. In the end, a methodical American effort from 1945 to the 1950s nudged European political leaders to create an integrated Western Europe as well as a united West European army. Although the project of the integrated army failed, the European Coal and Steel Community and then the European Economic Community, the forerunners of the European Union succeeded. Consecutive American administrations pushed the founding six countries to accept as many other anti-communist European countries as possible to strengthen the Western alliance system.

This, of course, would not have happened without both a strong nation-state interest in joining the American initiative and a European federalist political elite ready to fight for it. Nor would it have happened in the absence of widespread popular support for federation. Nor can the trajectory and outlines of the overall integration process be understood without taking into account the fact that the first steps and institutions required others, sometimes in response to unintended consequences. Still, it was the American government that virtually “dictated” the Monnet-Schuman initiative that set the process in motion.

In the mid-1960s, the forward motion slowed down, and for almost two decades only a very partial and slow integration process followed without further supranationalization. From the end of that decade, and especially in the 1970s, American policy changed towards Europe. The Nixon administration and its key foreign policy planner, Henry Kissinger, realized that a united Europe is not only an ally, but also a competitor. The alliance also lost part of its importance because the great American design constructed a new world situation by opening toward China and making major agreements with the Soviet Union. Harsh confrontation was replaced by détente. As America became more inward oriented, Europe emerged as a more independent force. Indeed, conflicts emerged between the allies and the United States stopped pushing European integration ahead.

Parallel with this change, during this period, beginning in the 1970s, the world economy also radically changed by a new technological-communication revolution and the rise of globalization and globalized deregulation of the economy. Hand in hand with this process, especially from the 1970s on, a ruthless global competition was unleashed and the hierarchy of world economic powers was reordered. The corporate strongholds of European economic powers were endangered. Western Europe not only lagged behind the US and Japan in the communication revolution, but also responded slowly to the structural crisis and the sharp decline of the old leading sectors brought on by the technological revolution. In the realms of high-tech and funding for corporate research and development, European businesses felt the ruthless competition of the United States and Japan. However, they also suffered from the competition of the newly industrializing countries of Asia, the four “Small Asian Tigers” and then the “Big Asian Elephants,” China and India. The latter, with their cheap labor force and similar production structures, made the world

economic environment extremely hostile for European corporations. They lost ground not only on the world market but even in their domestic markets. American multinational companies started invading the European markets and created an existential danger for their European counterparts.

These two major changes, the American policy towards Europe and the endangered European markets caused a dramatic change in European integration. As America stopped pushing integration *the European big corporations and multinational enterprises* entered the stage. They role, unrelated to the American role in the first phase of integration, dominated the second phase, the rebirth of integration process after the 1980s. Big corporations badly needed a large, domestic market and a Europeanized, closely integrated economy, and therefore pushed the realization of the unfulfilled promise of the Treaty of Rome (1957), the real single market with the free flow of goods, capital and people. These corporate empires, some wealthier and more powerful than a nation-state, were facing a new political-economic situation that was substantially changing their position.

An important factor was the loss of their lucrative hunting fields on account of the dissolution of the former West European colonial empires during the first one-and-half postwar decades. The newly independent so-called Third World countries turned to nationalization and economic nationalism and the developing world became extremely unstable and uncertain for business. To get markets and investment possibilities big business had to turn to other geographical areas.

In this atmosphere of cut-throat international competition the Western European corporate world turned towards the still-underexploited markets and cheap labor of the European peripheries. European multinationals multiplied in number and strength, started investing in each other throughout Europe, including the peripheral countries. A stable and politically safeguarded all-European market and cheap labor 'backyard' became crucially important to their interests, and thus, in the mid-1980s, movement resumed towards a single market and even common currency, as well as a bold enlargement towards the peripheries in the Mediterranean and East.

Big business interest became dominant in the European Community. Big European corporations started establishing a dense European network of subsidiaries and value chains throughout the Community. They also indulged in a sort of acquisition and merger mania in the 1980s and 1990s, creating huge business empires and Europeanized banking and manufacturing systems from already big corporations. Their expansion throughout the ever-enlarging European Community provided a kind of "reinforced concrete" base for the new structures of an integrated Europe. The supranational European political institutions, in turn, offered essential regulations, laws, and institutions. Member states also contributed to the process in accordance with their own national interests.

Corporate Europe could not have built a closely integrated continent alone. Both collaboration with and support from EU political institutions such as the European Commission and Parliament were essential at every step. The corporations built up a huge lobbying apparatus and provided expert advisors, sometimes even initiators of new supranational institutions and further integration. Their interests sometimes met and mingled with the interests of the nation states that

were feeling powerless alone in the transformed world system and were looking for joint solutions.

The collapse of the Soviet Bloc and communism offered an unparalleled new opportunity, while the reemerging German Question in the form of reunification brought some challenges as well. This new situation was exploited by the small but still-existing federalist political elite. A coalition was formed by big business, supranational institutions, and politicians of the European Community, on the one hand, and the national governments of key member countries on the other, to create a truly single market and enlarge it as much as possible.

If I focus in this book on American postwar policy and European big business, it is because as integrators, they were, in my view, equal to or even more important than the other players in the process, the nation-states and the federalist political elite. Still, without the decisive role of the latter group, without the power of the idea of federalism, without some unintended consequences of earlier decisions and the spill-over role of institutions, the EU of today could not have come into being. And without considering all these factors, one cannot understand the historical process underlying that birth.

The 2008 financial-economic crisis generated a political crisis of the Union as well; further economic integration became strongly endangered. This new trauma is still threatening. The crisis has pushed the former peripheries to the brink and is endangering one of the most important and symbolic supranational institutions of the Union, the common currency. For the first time, the possibility that member countries might choose to exit from the euro-zone or even from the Union has appeared on the horizon. Britain, the permanent inside-outsider within the Union, is openly flirting with stepping out. This may easily happen in 2016–17. Certain groups in some of the most advanced north-western countries have developed serious doubts about the wisdom of keeping a common currency. Anti-common-currency and even anti-EU political parties have appeared on national political scenes and have even won seats in the European Parliament. The migration crisis in 2014–15 further shocked the Union and caused fission among the member states.

Will the EU survive or disintegrate? Will the integration process halt and turn back the Union to its prior embodiment as a free trade zone? Or will the inertia and strength of established institutions, the new security danger and Russian challenge, the cost of the destruction of common institutions and the strength of corporate interests conserve and even further develop the achievements of European integration? Will a part of the membership, in a legalized two-tier, two-speed Union, be able to stabilize the achievements and even go further and farther in supranationalization? I will conceptualize and analyze future possibilities in the epilogue to this book. Only the passage of time, of course, will tell which of these possibilities comes to pass.

*

It is a major challenge today to write a new book about the European integration process. The author of a 2012 study on the European Union rightly noted in the first sentences of his work: “Why another book... Can anything meaningful be

added that has not been written already?”ⁱⁱⁱ Clearly he thought he had something new to contribute. And all authors since, including myself, argue with conviction that they have something different and important to offer. In this case, the resources of the American National Archive^{iv} (largely unused for inquiries of this sort) and of the Archive of European Integration (40,000 documents posted on the Internet)^v have been mined, along with an extremely rich set of other primary and secondary sources, to yield a new perspective on the widely discussed topic of the foundation and development of the European Union.

NOTES

ⁱ A great many political science studies, thus the majority of the literature, apply a theorizing approach to the process. Federalist, neo-functional, intergovernmentalist, rational choice, constructivist, and historical institutionalist theories have all been enlisted to explain the outcomes of integration, creating a literature filled with wrestling perspectives. Here I list a few especially important works: Walter Lippens, *Europa-Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940-1945*, München: R. Oldenburg Verlag, 1968; Henri Brugmans, *Prophètes et fondateurs de l'Europe* (Bruges: College of Europe, 1974); Alan S. Milward, *The European Rescue of the Nation-State* (Berkeley: University of California Press, 1992); Walter Lippens, *A History of European Integration, 1945-1947*, Vol.1: *The Foundation of the European Unity Movement* (Oxford: Oxford University Press, 1982); David Mitrany, *A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization* (Oxford University Press, 1943); Ernst B. Haas, *The Uniting Europe. Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957* (University of Notre Dame Press, [1958] 2004); Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Integration* (Stanford: Stanford University Press, 1963). Also, Alec Stone Sweet, Wayne Sandholtz, and Neil Fligstein, eds., *The Institutionalization of Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Stanley Hoffmann, *The State of War. Essays on the Theory and Practice of International Politics* (New York: Praeger, 1965); Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Ithaca: Cornell University Press, 1998); Perry Anderson, *The New Old World* (London: Verso, 2009); Paul Pierson, “The Path to European Integration. A Historical-Institutional Analysis,” in Wayne Sandholtz and Alec Stone Sweet, *European Integration and Supranational Governance* (Oxford, 1998); Geoffrey Garrett and George Tsebalis, “An Institutional Critique of Intergovernmentalism,” *International Organization* 50, no.2 (Spring 1996); Wayne Sandholtz and John Zysman, “Recasting the European Bargain,” *World Politics* 42, no.1 (October 1989): 95-128; Knud Erik Jorgensen, Mark A. Pollack, and Ben Rosamond, eds., *Handbook of European Union Politics* (London: SAGE Publications, 2007).

ⁱⁱ Jean Monnet incorporated the association of crisis with decision-making into his *Memoirs*: “Men take great decisions only when crisis stares them in the face.” He added: “I have always believed that Europe would be built through crisis and that it would be the sum of their solution.” See Jean Monnet, *Memoirs*, trans. Richard Mayne (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1978), pp. 417, 421.

The 2008 financial crisis called the attention of scholars to the role and importance of crises in history. Two economic historians analyzed five global financial crises between 1880 and 2008 as major change-generating challenges of the world economic-financial system; see Kenneth Rogoff and Carmen M. Reinhart, “This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly, NBER Working Paper No. 13882, March 2008 (www.nber.org/papers/w13882, 7,11). The British Institute of Historical Research organized a conference at the University of Durham in the summer of 2013 called “Re-Evaluating the Role of Crises in Economic and Social History.” As the announcement of the conference explained: “The theme of crisis has been a ubiquitous analytical concept for historians from Marxist theories of structural change in society to anthropometric history. Different forms of crisis have been explored in nearly every strand of history, ranging from agrarian famines to epidemiological outbreaks, and from financial collapses to disasters precipitated by conflict and trade disputes” (events.history.ac.uk/event/show/8083). Another contribution to the crisis literature, a collection of

papers edited by Professor Ludger Kühnhardt, political scientist at the University of Bonn, argued from the idea that “European integration is seemingly driven by the dialectics of paradox and crisis.” Using the old Arnold Toynbee “challenge and response” pattern as an “additional explicatory variable,” he argued “that the meaning of crises as engines of European integration has been under-researched . . . One can possibly even argue that in the end crises have strengthened European integration” (Ludger Kühnhardt, ed., *Crises in European Integration. Challenges and Responses, 1945-2005* (New York: Oxford University Press, 2009), pp.1-3, 6).

ⁱⁱⁱ Jürgen Neyer, *The Justification of Europe. A Political Theory of Supranational Integration* (Oxford: Oxford University Press, 2012), p. 3.

^{iv} *American National Archive*, Confidential U.S. State Department Central Files, France, Foreign Affairs 1945-1949; Confidential U.S. State Department Central Files, Germany, Internal Affairs 1945-1949; hereafter referenced as National Archive, followed by the relevant document number.

^v *Archive of European Integration*, aei.pitt.edu/49393/1/A_9975.pdf, referenced further as *Archive of European Integration*, followed by the specific document title.

BEVEZETÉS

Ezt a könyvet nem egy tankönyvszerű összefoglalásnak szánom az Európai Unió történetéről, hanem egy új perspektívát kívánok bemutatni. Ezzel a munkával a fő célom az, hogy bizonyos hiányosságokat pótoljak az európai integráció történetében azzal, hogy két kevésbé érintett, vagy esetekben teljesen figyelmen kívül hagyott tényezőjét tárgyalom ennek a folyamatnak: az Egyesült Államok és az európai nagyvállalatok szerepét. Vajon ki építette fel az Európai Uniót? Az elmúlt évtizedekben a történelem, közgazdaságtan, és – mindenekelőtt – a politikatudomány kutatói gazdag irodalmat hoztak létre az európai integráció folyamatának témájáról. Ennek ellenére még mindig nem jutottak konszenzusra a kérdésben. Egyesek az erősen föderális-Európa párti elit munkájának tekintik, akik levonták a tanulságot Európa „polgárháborúra” való hajlamából – 200 évet Európa történetének utolsó 400 évéből jelentős háborúk csúfítottak, beleértve a legpusztítóbb első és második világháborút -, amire Európának szüksége volt, hogy nehogymilyen háború újra megismétlődhessen. Mások a nemzetállamokra hívták fel a figyelmet, amelyek azon képtelenségükben, hogy megválaszolják a háború utáni gazdasági és politikai kihívásokat egyedül, kénytelenek voltak együttműködni az újjáépítés és a konszolidáció érdekében. Az együttműködésre tett kísérletek abbamaradtak az 1960-as években, de folytatódtak az 1970-es években a vérre menő globalizációs versennyel szemben. Megint mások olyan intézmények szerepére összpontosítottak, amelyeket a háború után hoztak létre, és amelyeknek később tovagyűrűző hatásuk volt. Ebben a narratívában bizonyos megállapodásoknak és intézményi reformoknak nem szándékolt következményei automatizmust generáltak a további integráció felé.¹ És végül, egyes kutatók, kezdve az európai integráció „atyjával”, Jean Monnet-tel, az integrációt válságok sorozatára való reakciónak tartották, és kitarítottak amellett, hogy „Európát a válságok építették.”²

Ez a könyv elismeri ezen szereplők és tényezők jelentős hozzájárulását az integráció folyamatához, ahogy elismeri a jelentőségét és eredményeit a gazdag irodalomnak, amely a szerepüket tárgyalta, távolról sem tagadja tehát jelentőségüket. De ha komplikálja is a cselekményt, *kettővel több döntő fontosságú karaktert* állítok a figyelem középpontjába. A meglévő irodalomban az Amerikai Egyesült Államok (USA) és az európai multinacionális vállalatok a legjobb esetben is csak mint mellékszereplők jelentek meg. A legtöbb esetben csak a statiszta szerepét kapták, ha egyáltalán megemlítették őket.

A könyv első felében *az Egyesült Államok központi szerepére koncentrálok* Európa újjáépítésében 1945 után. A háborúból kikerülve ugyanis olyan helyzetbe került, hogy diktálhatta a béketárgyalások lényegi kimenetelét (innen a *Pax Americana* kifejezés), az USA vált így a Nyugat vezetőjévé a következő hidegháborús időszakban. Szintén az Egyesült Államok volt a legerősebb és legbefolyásosabb az eredeti Európai Közösség intézményeinek kezdeményezői között az 1950-es és 1960-as években, és amennyire tudta, szorgalmazta az EK bővítését. A háború után az amerikai politikát színezte még a hidegháborús hisztéria, az attól való félelem, hogy a szovjetek behatolnak Nyugat-Európába. Így amikor Sztálin elkezdte szovjetesíteni Közép- és Kelet-Európát 1945 és 1948 között, a Truman-adminisztráció, hogy ellensúlyozza a szovjet előretörést, elkezdett dolgozni egy föderális Nyugat-Európa alap-

jain, vagy ahogy Winston Churchill utalt rá 1946-ban, az Európai Egyesült Államokon. Politikájának részeként, vagy helyesebben mondva, az amerikai politika központi eleme volt az, hogy az erős francia szembenállás ellenére, támogassák Németország gyors újjáépítését és újrafelfegyverzését. Amerika gazdasági és katonai segítséget nyújtott, beleértve a Marshall-tervet, azzal a kötelező előfeltétellel, hogy együttműködnek a résztvevő országok azon egyértelműen tisztázott cél érdekében, hogy egyesítsék Nyugat-Európát, Németországot is beleértve.

Mivel minden tervet francia aggodalom kísérte, amely a németek erejének és hatalmának visszaállítására irányult, a háború után következő évtized első fele egy amerikai-francia politikai sakkpartiként bontakozott ki, tele zsarolással, erőfitogtatással és leleplezésekkel. Végül egy módszeres amerikai fáradozás 1945-től az 1950-es évekig arra készítette az európai politikai vezetőket, hogy megalkossanak egy egyesült Nyugat-Európát, és egy közös nyugat-európai hadsereget. Habár a közös hadsereg terve megbukott, az Európai Szén- és Acélközösség és az Európai Gazdasági Közösség, az Európai Unió előfutárai megvalósultak. Az egymást követő amerikai kormányok erőltették az alapító hat országot, hogy annyi európai antikommunista országot fogadjanak el tagként, amennyit csak tudnak, hogy erősítsék a nyugati szövetségi rendszert.

Mindez persze nem történhetett volna meg egy erős nemzetállami érdek nélkül, hogy csatlakozzanak az amerikai kezdeményezéshez, és egy föderális-Európa-párti politikai elit nélkül, amely készen állt, hogy harcoljon is érte. Szintén nem történhetett volna meg a föderáció széles körűen népszerű támogatottsága nélkül. Sőt, nem lehet az egész integrációs folyamat menetét és kimenetelét megérteni anélkül sem, hogy figyelembe vennénk azt a tényt, hogy az első lépések és intézmények másokat tettek szükségessé, gyakran egy reakció nem szándékolt következményeként. Mindezek mellett mégis az amerikai kormány volt az, amelyik valójában „parancsba adta” a Monnet-Schumann-tervet, amely a folyamatot elindította.

Az 1960-as évek közepén a haladás lelassult, és majdnem két évtizedig csak nagyon részleges és lassú integrációs folyamat következett további szupranacionalizáció nélkül. Ebben az évtizedben, és főként az 1970-es években, az amerikai politika megváltozott Európa felé.

A Nixon-adminisztráció és annak a külpolitikát tervező kulcsembere, Henry Kissinger, felismerték, hogy egy egyesült Európa nem csak szövetséges, hanem versenytárs is. A szövetséges viszony azért is veszített jelentőségéből, mert a nagy amerikai „dizájn” egy új világhelyzetet produkált azzal, hogy nyitott Kína felé és jelentős megállapodásokat kötött a Szovjetunióval. A durva konfrontációt ezzel felváltotta az enyhülés. Ahogy Amerika egyre inkább befelé orientált lett, Európa egy sokkal inkább független erőként emelkedhetett ki. És valóban keletkeztek konfliktusok a két szövetséges között, az Egyesült Államok nem szorgalmazta tovább az európai integrációt.

Ezzel a változással párhuzamosan, ebben a szakaszban, az 1970-es évektől kezdve, a világgazdaság is radikálisan megváltozott egy új technológiai-kommunikációs forradalomban, és a globalizáció kibontakozásától kezdve, a gazdasági deregularizáció miatt. Ezzel a folyamattal elszabadult a kegyetlen globalizációs verseny az 1970-es évek folyamán és a világgazdasági erők újrendeződték. Az európai gazdasági erők bunkerei meggyengültek. Nyugat-Európa nem csak lemaradt az USA-tól és

Japántól a kommunikáció forradalmasításában, de a strukturális válságra és a hagyományos vezető szektorok hirtelen történő hanyatlására is lassan reagált. A high-tech világában és a vállalati kutatás és fejlesztés tőkésítésében az európai vállalatok megtapasztalták a kegyetlen versenyt az Egyesült Államokkal és Japánnal. Mindenesetre nehezen érintette őket az újonnan iparosodott országokkal való versenyezés is, mint a négy „kistigrissel” és a „nagy elefántokkal”, Kínával és Indiával. Az utóbbi országok olcsó munkaerejükkel és az európaihoz hasonló termelési szerkezetükkel, szélsőségesen elidegenítették az európai vállalatokat a világgazdaságtól. Nem csak a világpiacon, de a belföldi piacokon is teret veszítettek. Az amerikai multinacionális vállalatok elkezdtek megszállni az európai piacokat, ezzel komoly veszélyt hozva az európai vetélytársaikra.

Ez a két fő változás, az amerikai politika megváltozása Európa felé és a veszélyeztetett európai piacok drámai fordulatot okoztak az európai integrációban. Ahogy Amerika megállt az integráció szorgalmazásában, az *európai nagy- és multinacionális vállalatok* léptek színre. Az ő szerepük, függetlenül Amerika szerepétől az integráció első fázisában, a második fázist dominálta, az integráció folyamatának újjászületését az 1980-as évek után. A nagyvállalatoknak nagy szükségük volt egy széles belföldi piacra és egy europanizált, erősen integrált gazdaságra, ezért erőltették a megvalósítását a Római Szerződés (1957) be nem teljesített ígéreteinek, az igazi egységes piac, az áruk, a tőke és az emberek szabad áramlásának. Ezek a vállalati birodalmak – némelyik közülük gazdagabb volt és nagyobb hatalommal bírt, mint egy nemzetállam – egy új politikai-közgazdasági helyzettel néztek szembe, amely alapján véve változtatta meg a helyzetüket.

Fontos tényező volt a jövedelmező területeik elvesztése a korábbi Nyugat-európai gyarmati birodalmak felbomlásának köszönhetően, a háborút követő első másfél évtized alatt. Az újonnan függetlenedett, úgynevezett harmadik világ országai, nemzetiesítéshez és gazdasági nacionalizmushoz fordultak, így a fejlődő világ szélsőségesen instabil és bizonytalan lett az üzleti életben. Ahhoz, hogy piacot és befektetési lehetőségeket találjanak, a nagyvállalatoknak más földrajzi területeket kellett keresniük.

A nemzetközi verseny torokvágó légkörében a nyugat-európai vállalati világ a még mindig kiaknázatlan piacok felé és az európai periféria olcsó munkaerejéhez fordult. Az európai multik megsokszorozódtak számukban és erejükben, elkezdtek egymásba fektetni Európa egészén, beleértve a periféria országait. Egy stabil és politikailag biztosított összeurópai piac és az olcsó munkaerő „udvara” rendkívüli érdekükké vált, és így, az 1980-as évek középső felén, folytatódott az egységes piac felé és a közös valuta felé tartó elmozdulás, ahogy a határozott bővítés felé is a perifériák területén, a Mediterráneumban és Keleten.

A nagyvállalati érdek vált dominánssá az Európai Közösségben. Az európai nagyvállalatok elkezdtek kialakítani leányvállalatok és értékesítési láncok sűrű európai hálózatát a Közösség területén. Szintén átadták magukat egy féle vagyongyűjtési és fúziós mániának az 1980-as és 1990-es években: hatalmas vállalati birodalmakat, europanizált bank és ipari rendszereket kreáltak már meglévő nagyvállalatokból. Az expanziójuk a folyamatosan növekvő Európai Közösségben egyfajta „vasbeton” bázisként szolgált az egyesített Európa új struktúráihoz. Az európai szupranacionális politikai intézmények cserébe nélkülözhetetlen szabályozásokat hoztak létre:

törvényeket, és intézményeket. A résztvevő államok szintén hozzájárultak a folyamathoz összhangban a saját nemzeti érdekekkel.

A vállalati Európa egyedül nem volt képes felépíteni egy szorosan integrált kontinenst egyedül. Az EU politikai intézményeinek támogatása, mint az Európai Tanács és Európai Parlamenté, nélkülözhetetlenek voltak minden egyes lépésnél. A vállalatok hatalmas lobbiparázást építettek fel és szakmai tanácsadókat alkalmaztak, néha még új szupranacionális intézmények megalapítóit és további integráció kezdeményezőit is. Az érdekek gyakran találkoztak és elegyedtek a nemzetállamok érdekeivel, amelyek egyedül gyengének érezték magukat a megváltozott világrendben és közös megoldások felé néztek.

A szovjet blokk és a kommunizmus összeomlása egy összehasonlíthatatlanul új lehetőséget kínált, miközben az újra erőkerülő német kérdés az újraegyesítés formájában szintén kihívásokat hozott magával. Ezt az új helyzetet használta ki a szűk körű, de még mindig létező föderalista politikai elit. A koalíciót egyrészt a nagyvállalatok, szupranacionális szervezetek, és az Európai Közösség politikusai, másrészt a fontosabb tagországok nemzeti kormányai formálták, hogy egy valódi egységes piacot hozzanak létre és kibővítsék, amennyire lehetséges.

Azért koncentrálok ebben a könyvben a háborút követő amerikai politikára és az európai nagyvállalatokra, mert mint az integrációt elősegítő szereplők, az én nézőpontom szerint ugyanannyira fontosak, sőt, talán még fontosabbak voltak a folyamat szempontjából, mint a többi szereplő, a nemzetállamok és a föderalista politikai elit. Ugyanakkor ez utóbbi csoportok döntő szerepe nélkül, a föderalizmus ideológiájának ereje nélkül, néhány korábbi döntés nem szándékolt következménye nélkül és az intézmények utóható szerepe nélkül, az EU ma nem lenne elképzelhető. És csak ezen tényezők összességének figyelembevételével lehet megérteni ezt a történelmi folyamatot.

A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság egy politikai válságot eredményezett az Unióban is; a további gazdasági integráció erősen kockázatosra vált. Ez az új jellegű trauma még mindig aggasztó. A válság a korábbi perifériákat a katasztrófa széléig sodorta és veszélyezteti az egyik legfontosabb, szimbolikus szupranacionális intézményt, a közös valutát. Az első alkalommal tűnt fel annak az esélye, hogy a tagországok esetleg az eurozónából, sőt az Unióból való kilépést választhatják. Anglia, az örökös „kültagország” nyíltan kacérkodik a kilépés lehetőségével. Ez könnyedén megtörténhet 2016–2017-ben. Bizonyos csoportok a legfejlettebb Nyugat-Európai országokból komoly kétségeket támasztanak afelől, hogy valóban bölcs dolog-e megtartani a közös valutát. A közösvaluta-ellenes, sőt EU-ellenes politikai pártok megjelentek a nemzeti politikai színen és még mandátumot is szereztek az Európai Parlamentben. A migrációs válság 2014–2015-ben tovább sokkolta az Uniót és megosztottságot okozott a tagországok között.

Túléli-e az EU vagy szétesik? Megáll az integráció folyamata és megfosztják lényegi formájától mint szabad kereskedelmi övezetet? Vagy a tehetetlenség és a meglévő intézmények ereje, az új biztonságpolitikai veszély, Oroszország kihívása, és a költségei annak, hogy leépítsék a közös intézményeket, a vállalati érdekek ereje együttesen esetleg konzerválja, sőt továbbfejlesztheti az európai integráció eredményeit? Képes lesz stabilizálni a tagok egy része a legalizáltan kétsebességű Unióban az eredményeket és messze tovább halad a szupranacionalizációban? A könyv

epilógusában koncepciókat alkotok és megvizsgálom a lehetséges forgatókönyvet. Természetesen csak idővel derül majd ki azonban, hogy melyik lehetőség válik valóra.

Ma könyvet írni az európai integráció folyamatáról egy valódi kihívás. Egy 2012-es, az Európai Unióról szóló tanulmány szerzője helyesen jegyezte meg már műve legelején: „Minek még egy könyv... Lehetséges bármi érdemlegeset hozzáfűzni, amit eddig még nem írtak le?”³ Ő valóban úgy gondolta, hogy lehet. És azóta is minden szerző, beleértve magamat is, meggyőződéssel vallotta, hogy máshogyan és jelentősen hozzá tud még járulni a témához. Ezen könyv esetében az Amerikai Nemzeti Archívum⁴ anyagait – nagyban kihasználatlan ilyen jellegű kutatásokra – és az Európai Integráció Archívumát (40 000 dokumentum jelenik meg az interneten)⁵ használtam fel, egy gazdag válogatással elsődleges és másodlagos forrásokból, hogy egy új perspektívát tárjak fel ebben a széles körben tárgyalt témában, az Európai Unió megalapításáról és fejlődéséről.

JEGYZETEK

1 Számos politikatudományi kutatás, így a létező irodalom nagy része elméleti szinten közelíti meg a folyamatot. Föderalista, neofunkcionalista, államok közötti, racionális választási, konstruktív és történelmi intézményi elméletek próbálták elmagyarázni az integráció folyamatát és eredményét, ezzel rengeteg olyan irodalmat létrehozva, amelyben egymással szembemenő nézőpontok találhatók. Ezek közül felsorolok néhány, mindenképpen említésre méltót: Walter Lipgens, *Europa-Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940–1945*, München: R. Oldenburg Verlag, 1968; Henri Brugmans, *Prophètes et fondateurs de l'Europe* (Bruges: College of Europe, 1974); Alan S. Milward, *The European Rescue of the Nation-State* (Berkeley: University of California Press, 1992); Walter Lipgens, *A History of European Integration, 1945–1947*, Vol.1: *The Foundation of the European Unity Movement* (Oxford: Oxford University Press, 1982); David Mitrany, *A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization* (Oxford University Press, 1943); Ernst B. Haas, *The Uniting Europe. Political, Social, and Economic Forces, 1950–1957* (University of Notre Dame Press, [1958] 2004); Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Integration* (Stanford: Stanford University Press, 1963), Alec Stone Sweet, Wayne Sandholtz, and Neil Fligstein, eds., *The Institutionalization of Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Stanley Hoffmann, *The State of War. Essays on the Theory and Practice of International Politics* (New York: Praeger, 1965); Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Ithaca: Cornell University Press, 1998); Perry Anderson, *The New Old World* (London: Verso, 2009); Paul Pierson, „The Path to European Integration. A Historical-Institutional Analysis,” in Wayne Sandholtz and Alec Stone Sweet, *European Integration and Supranational Governance* (Oxford, 1998); Geoffrey Garrett and George Tsebalis, „An Institutional Critique of Intergovernmentalism,” *International Organization* 50, no. 2 (Spring 1996); Wayne Sandholtz and John Zysman, „Recasting the European Bargain,” *World Politics* 42, no. 1 (October 1989): 95-128; Knud Erik Jorgensen, Mark A. Pollack, and Ben Rosamond, eds., *Handbook of European Union Politics* (London: SAGE Publications, 2007).

2 Jean Monnet összekapcsolta a válság fogalmát a döntéshozatallal emlékirataiban: „Az ember csak akkor hoz nagy döntéseket, ha válsággal néz farkasszemet.” Hozzátette: „Én mindig úgy hittem, Európa válságokon keresztül fog igazán épülni, mint a megoldásuk eredménye.” Lásd Jean Monnet, *Memoirs*, fordította Richard Mayne (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1978), pp. 417, 421.

A 2008-as pénzügyi válság felhívta a tudósok figyelmét a válságok szerepére és jelentőségére a történelemben. Két közgazdasági történész öt, 1880 és 2008 közötti világválságot elemzett, mint jelentős változást előidéző kihívások a pénzügyi és gazdasági világra. Lásd Kenneth Rogoff and Carmen M.

Reinhart, „This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly, NBER Working Paper No. 13882, March 2008 (www.nber.org/papers/w13882,7,11). A nagy-britanniai Történelemkutatási Intézet (IHR) szervezésében 2013 nyarán megrendezték „A válságok szerepének újraértékelése, a gazdaság- és társadalomtörténetben” témájú konferenciát. A konferencia kiírásában kifejtették: „A válság témája széles körben előforduló elemzési fogalom történészek számára, a marxista elméletektől az antropometriai történelemig. Különböző típusú válságok a történelem szinte minden szakaszában megfigyelhetők, az éhezésektől, a járványokig és a pénzügyi rendszer összeomlásától, országok közötti konfliktus és kereskedelmi viták okozta katasztrófákig” (events.history.ac.uk/event/show/8083). Egy másik jelentős közreműködés a válság irodalmában egy prof. Ludger Kühnhardt, a bonni egyetem politikatudósa által kiadott cikksorozat, amelynek egyik fő elmélete szerint „az európai integrációt látszólag a válságok és ellentmondások körüli vita vezérli”. Arnold Toynbee „kihívás és válasz” elméletét felhasználva, mint egy „magyarázandó változót”, úgy gondolta, „a válságok szerepe, mint motor az európai integrációban alulkutatott... lehetséges az is, hogy a válságok megerősítették az európai integrációt.” (Ludger Kühnhardt, ed., *Crisis in European Integration. Challenges and Responses, 1945-2005* (New York: Oxford University Press, 2009), pp.1-3, 6).

3 Jürgen Neyer, *The Justification of Europe. A Political Theory of Supranational Integration* (Oxford: Oxford University Press, 2012), p. 3.

4 *American National Archive*, Confidential U.S. State Department Central Files, France, Foreign Affairs 1945-1949; Confidential U.S. State Department Central Files, Germany, Internal Affairs 1945-1949; a továbbiakban szerepelhet mint *National Archive*, majd a megfelelő számú dokumentum.

5 *Archive of European Integration*, aei.pitt.edu/49393/1/A_9975.pdf; a továbbiakban hivatkozva mint *Archive of European Integration*, majd az adott dokumentum címe.

FORDÍTOTTA: SZÁSZ PATRIK, KOVÁCS MARTIN, KARÁTSÓN ANDRIS